

1. Türkoloji, Türk Dil Bilimi Kavramları ve Kategorileri

Türkoloji, dünyada var olan Türk kavimlerinin dili, yazılı ve sözlü edebiyatı, tarihi, etnografyası, gelenek ve görenekleri, eski ve yeni inançları üzerine bilimsel disiplindir. Türk dil bilimi, bu disiplinin içerisinde onun ayrıca bir dalı olarak yer almaktadır. Türkoloji'nin söz konusu dalında, Türk yazı dilleri ve lehçelerinin fonetik ve fonolojik temelleri, morfolojik ve söz dizimsel grameri, leksik-semantik ve sözlüksel sistemi incelenmektedir. Kaşgarlı Mahmut'un XI. yüzyılda kaleme aldığı Divanü Lûgat-it-Türk sözlüğüyle başlayan disiplin, sonralar da Türk yazı dilleri ve lehçeleri üzerine yapılan çalışmalarla tanınmıştır. Bugün Batı, Rus ve Türkiye Türkoloji'sinde Türkiye Türkçesi ve diğer Türk yazı dilleri ve lehçeleri üzerine yapılan yeni çalışmaların bir arada değerlendirilmesine ciddi ihtiyaç vardır. Türkçe meta lengüistik (1) ekseninde, çağdaş Türkolojik dil bilimsel alanının kendine özgün dili ve terminolojisi böyle bir değerlendirilmeyle oluşturulabilecektir.

1.1. Türk Dil Biliminde Çatı Kategorisi

Fiil çatısı, Batı ve Rus Türkoloji'sinde şimdiye kadar genel dil bilimi ve Türk dil bilimine ilişkin hatta belli bir ölçüde meta lengüistik dil düzeyinde usulen yapılan terminolojik nitelikli dil çalışmalarında da ele alınmıştır. İşte XX. yüzyılın son çeyreğinde konuya ilişkin olarak belirlenebilir çalışmaların bazıları: İvanov 1976; Çomrie 1976; Guzev 1984, 1985, 1986; Grunina 1987; Kuznetsov 1985; 1992; Nigmatov 1979, 1984; Rasulov 1986; Xrakovskiy 1989; Nasilov 1989; Pines 1990; Dixon R.M.W, Aikhenval d A.Y.(eds) 2000 vb.

Türkçe dil bilgisi konuları, çoğunlukla söz dizimi, biçim ve anlam bilimi bakımlarından hemhudut dil bilimsel kategorilerle karşılaştırılarak karşılaştırmalı-tarihî ve tarihî-karşılaştırmalı nitelikli betimlemeli yöntemlerle incelenmiştir. Karşılaştırmalı-tarihî çalışmalar tarihî nitelikli İlk ve Ana Türk dönemlerinin canlandırılması ekseninde sürdürülmüştür. İki'den fazla Türk yazı dili ve tarihî ve çağdaş lehçelerine ilişkin birincil dil bilgisi verilerinin çeşitli dil kategorileri ve akraba Türk dilleri mantığı temelinde dil bilimsel

* Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları bölümü öğretim üyesi.
mehman_musaoglu@mynet.com. Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun Armağanı, Ankara, 2008, s.207-234.

olarak karşılaştırılmasıyla (Serebrennikov 1976; Guzev, Nasilov 1981; Sravnitel'no-istoričeskaya grammatika tyurkskih yazıkov 1988: 269-315 vb.) dikkatleri çekmiştir. Yine de aynı bir Ana dil ve belli dil bilgisi kavram ve kategorileri ve somut bir Türkçenin ayrıca bir akraba dil olarak değerlendirilmesi temelinde çeşitli Türk yazı dilleri ve lehçelerine ilişkin tarihî-karşılaştırmalı yöntemle yapılan çalışmalar ise, içeriğine ve yapısına göre birincilerden farklıdır. Çünkü bütün dil düzeylerini şu veya bu biçimde içeren normatif nitelikli betimlemeli dil bilimsel düzenlenmeleriyle bilinmektedir (Sevortyan 1962: 448-545; Djanaşia 1976; Nigmatov, Tsalkalamnidze 1979; Kuular 1986; Gadjiaxmedov 1998 vb.). Söz konusu çalışmalarda, geleneksel nitelikli genel ve özel dil bilimi incelenmelerinden azamî bir ölçüde yararlanılsa ve birincilerde Türk yazı dilleri ve lehçeleri verileri daha büyük bir ölçüde ve bütünleşik biçimde bir araya getirilerek yorumlanmak istense ve ikinciler ise bütün dil düzeylerini şu veya bu biçimde derinlemesine içerse de çoğu kez Türkçenin (İng. Turkic ve Rus. Tyurkskiy yazık) ayrıca bir büyük dil olma özelliğiyle ilintili tarihilik ilkesi unutulmuştur.

1970'li yıllardan başlayarak Sovyet Türkoloji'sinde, çeşitli Türk yazı dilleri ve lehçelerinin fonetik-fonolojik temelleri, morfolojik ve söz dizimsel grameri, leksik-semantik ve sözlüksel sistemi ve cümleden büyük metin birliklerinin yapılanmalarına ilişkin anlamsal, işlevsel ve metin dil bilimi yöntemleri uygulanmasıyla belli çalışmalar yapılmıştır (Musaoğlu 2004; 2007). 1990'lı yıllardan beri ise, Avrupa'da ve Türkiye'de konuya ilişkin çalışmalarda daha da ileri gidilmiştir. Türkiye Türkçesine dayalı bazı dil bilimi çalışmalarında, diğer hemhudut dil bilgisi kategorilerinin yanı sıra, fiil çatısının da çağdaş dil bilimsel yöntemleri ve bilişsel algılanma ölçütleriyle betimlenmesi denenmiştir (Corcu 2005; Ruhi, Zeyrek, Osam 1997; Nakipoğlu 1998 vb.).

Çatı, 1970'li yıllardan itibaren belirlenen anlamsal ve işlevsel dil bilimi yöntemleriyle ayrıca bir dil bilgisi kategorisi olarak Türk dil biliminde yeterince tanımlanamadığından söz konusu kategorinin ve diğer hemhudut dil bilgisi düzeylerinin 1990'lı yıllarda ortaya çıkan bilişsel nitelikli dil bilimsel doğrultuda incelenmesinde gereken terminolojik ve yorumsal meta lengüistik ortam sağlanamamıştır. Çünkü bir yandan Batı ve Rus Türkoloji'sinde Türkçenin tarihî ve çağdaş lehçeleri ve yazı dileriyle İlk ve Ana Türk eksenli bir bütün dil olma özelliği göz ardı edilmiş ve Hint-Avrupa dilleri örneğinde akraba Türk dilleri anlayışı kavramlaştırılmıştır. Türkçenin ses uyumu, eklemeli yapılanması, değişmez nitelikli ve aynı zamanda diskursal duruma bağlı olarak tanımlanabilir devrik nicelikli söz dizimi bilincinin bir bütün dil veya en yakın akraba diller düzeyinde belirlenebilir

mantığı algılanamamış ve buna bağlı olarak da en yeni dil bilimi yöntemlerinin Türkolojik dilcilikte uygulanması mümkün olmamıştır. Öte yandan gerek diğer somut Türk yazı dilleri ve lehçelerine gerekse Türkiye Türkçesine dayalı dil bilimsel nitelikli çağdaş dil bilgisi incelemelerinde ise, herhangi bir Türkçe dışındaki geleneksel karşılaştırmalı ve kısmen de yeni dil bilimi çalışmaları ve varılan uygun dil bilimsel sonuçları çoğu kez dikkate alınmamıştır. Buna bağlı olarak da somut Türk yazı dilleri ve lehçelerinde çoğunlukla zihinsel bilinç oluşumlarının dille algılanması sonucunda elde edilen genel dil bilimi kuralları değil, İngilizce, Rusça, Fransızca gibi farklı yapılanmalı gelişmiş yabancı dillere ilişkin fonetik, dil bilimsel, sözcüksel ve sözlüksel tanımlamalar uygulanmış ve sınıflandırılmalar denenmiştir (Musaoğlu 2004: 2144-2147). Türkçeyi çeşitli yazı dilleri, tarihî ve çağdaş lehçeleriyle bir bütün dil olarak algılayan ve Türkiye dışında yapılan karşılaştırmalı ve tarihî-karşılaştırmalı Türkolojik çalışmaları da ele alarak değerlendiren Türkiye Türkoloji'sinde de, XX yüzyılda ortaya çıkan yeni ve en yeni dil bilimi teorilerinden yeterince yararlanılamamıştır. Söz konusu durum, Türkiye Türkoloji'si ekolünün öncül temsilcilerinden Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun'un aşağıdaki cümleleriyle çok net olarak özetlenmiştir: "Türkiye Türkolog ve dilcileri, ders kitapları seviyesinde olsun, akademik seviyede olsun birçok gramer kitabına imza atarken dil bilimini ihmal etmiştir. İstanbul'da Ragıp Hulûsi Özdem'in, Ankara'da Necip Üçok'un 1950'den önceki dil bilimi derslerine rağmen bu ihmal uzun yıllar sürmüştür ve hâlâ sürmektedir. Ragıp Özdem'in *Dil Türeyişi Teorilerine Toplu Bir Bakış* (TDK, 1944) ile Necip Üçok'un *Genel Dilbilim* (1947) ve *Genel Fonetik* (DTCF, 1951) adlı eserlerinden sonra Türkoloji kaynaklı bir bilim adamından dil bilimi alanında bir eserin yayımlanması için 20 yıl beklememiz gerekecektir. Doğan Aksan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi* (1971). Doğan Aksan'ın kurduğu dil bilimi kürsüsü bugün İclâl Ergenç ve Nadir Uzun gibi bilim adamlarınca devam ettirilmektedir. Ergenç'in *Türkiye Türkçesinin Görevsel Sesbilimi* (1989) ile Nadir Uzun Engin'in *Dilbilgisinin Temel Kavramları* (1988) ve *Anaçizgileriyle Evensel Dilbilgisi ve Türkçe* (2000) adlı eserleri bu ana bilim dalının ürünleri olarak dikkate değer. Türkoloji'nin ihmal ettiği dil bilimi alanını Fransız, İngiliz ve Alman filolojilerinin, incelemelerini Türkçeye de kaydırarak doldurmaya çalışmaları olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmelidir" (Ercilasun 2007:7). Oysa XX. yüzyıl dil biliminde çok önemli teorik ve uygulamalı değişiklikler olmuştur. XIX. yüzyılda tarihî-karşılaştırmalı ve karşılaştırmalı-tarihî yönleriyle belirlenebilir dil bilimsel yöntembilimi uygulanmasının akabinde betimlemeli (tasvirî), yapısal, işlevsel, anlamsal vb. lengüistik teoriler ve somut yöntemleri geliştirilmiş, ayrıca olarak da uygulamalı mühendis dilciliği ve metin dil bilimi alanları ortaya çıkmış ve bilişsel dil biliminin temelleri atılmıştır.

Çatı üzerine geleneksel ve yeni dil bilimsel yöntemlerle yapılan yapısal, anlamsal ve işlevsel yönlü birçok Türk dil bilimi çalışmasında, genellikle Hint-Avrupa dillerinde fiil kategorisine ilişkin incelemelerdeki geleneksel nitelikli temel ilkeler ve dil bilimsel doğrultular temel alınmıştır (Deny 1941: 344-359; Djanaşia 1974, 1976; Gadjahmedov 1998: 31-28; Hüseyinzade 1973: 177-179; Kuular 1986; Sevortyan 1962: 448-555; Sravnitel'no-istoričeskaya grammatika...: 1988: 269-315; Şçerbak 1981: 100-123; Türkmen Diliniñ Grammatikasy.... 219-250; Zimmer 1987 vb.) Bunun sonucunda da Türk yazı dilleri ve lehçelerinde fiil çatısı görünümleri, Türkiye'de yapılan çalışmalarda çoğunlukla İngilizceden (Demircan 2003: 51), diğer Türk Cumhuriyetlerinde yapılan çalışmalarda ise Rusçadan birebir olarak yapılan çevrisel terimlerle adlandırılmıştır. Dolayısıyla, meta lengüistik bağlamda fiil çatısının Türk dil bilimine özgün bir terminolojisi ve dil bilimsel yorumlanması yapılmamıştır. Sözelimi, anlamları birbirinden farklı olan ve °R °T ve D°IR morfemleriyle biçimlenen bazı çatı görünümleri, dolayısıyla hem birinci hem de ikinci şekil etken ve ettirgen çatı kategorileri arasında oldurganlık veya orta ve etkin çatı tanımlamasıyla belirlenmeye çalışılmıştır (Dilaçar 1971:105; Hengirmen 1999:143-144). Ancak meta lengüistik bağlamda söz konusu tanımlama veya sınıflandırmaya, ayrıca bir dizisel ve dizimsel nitelik ve dil bilimsel bütünlük kazandırılmamış ve sonuçta Türkçede ettirgenlik veya icbar çatısal görünümselliği düzleminde betimlene gelmiştir (Hüseyinzade 1973: 186-189; Türkmen diliniñ grammatikasy 2000: 239-248). Oysa cümlede çatısallığı Türkçe verileriyle işlevsel bir düzlemde inceleyen Erguvanlı'nın İngilizce yazdığı makalesinde, °T çatısal görünümünün eş sesli olarak neden olma (causative) çalarlı çeşitli anlamları, çatısal görünümselliğin iki farklı biçimlenmesi olarak belirlenmiştir (Erguvanlı 1979). Bu durum, °R morfemiyle biçimlenen çatı görünümleri için de söz konusu olduğundan, Türk yazı dilleri ve lehçelerinde fiil çatısının çevrisel terimlerle tanımlanmasının yanlış olacağını bir kez daha kanıtlamaktadır.

°R, °T ve bunların yanı sıra fiil çatısını oluşturan diğer morfemler, Türkçede fiil içi kelime yapımı olarak nitelendirilen bir süreçte geçişsiz fiillerden geçişli fiiller türeden yapım (Sravnitel'no-istoričeskaya grammatika tyurkskix yazıkov 1988: 269-3120; Ergin 2004: 220-214) veya sadece sıradan dil bilimsel özellikli çatı oluşturuç çekim ekleri değildir. Bunlar, hem leksik (sözcüksel) hem bilişsel olarak kavramsal (hareket, faaliyet ve statik ve dinamik nicelikli hareketli durumları algılayan) nitelikli hem de morfolojik ve söz dizimsel özellikli biçimlenme ekleridir. Türkçede ekler, cümle ve metinde oluşturdıkları leksik, dolayısıyla düz anlama (yapım ekleriyle), leksik ve dil bilimsel, dolayısıyla yan anlama (biçim ekleriyle) bağlı olarak ve kelime grupları ve cümle üyeleri arasında dil bilimsel işlevine (çekim ekleriyle) göre

sınıflandırılmalıdır. Çünkü Türkçe gramerin temel bilişsel yapısını oluşturan kelime yapımı, dolayısıyla eklemeli yapılanma ve biçimlenme ve çekimlenme kavramı kategoriselleşmesi, morfolojik dil bilgisi sisteminde üst kategoriler olarak belirlenmelidir. Bunlara bağlı alt kategoriler ise, bilişsel ve anlamsal içerik ve söz dizimsel işlevin belli temel ve yardımcı morfemlere yüklenilerek sınıflandırılmasıyla kategorileştirilmelidir. Bu bağlamda fil, çatı ve etkin çatı türü, yukarıda belirtilen kavramın ve onun biçimlenme kategorisinin birer kategorileri olarak aşağıdaki biçimde belirlenebilir:

1. Leksik *yapılanma*, leksik ve dil bilgisel *biçimlenme* ve *çekimlenme* kavramı

1. 1. Biçimlenme üst kategorisi;

1. 1. 1. Fiil alt kategorisi;

1. 1. 1. 1. Fiile bağlı çatı alt kategorisi;

1. 1. 1. 1. 1. Fiilin çatı kategorisi içerisinde yer alan bir alt etkin türü kategorisi vb.

1. 1. 1. 1. 1. 1. °R morfemli etkin türü çatı görünümü

1. 1. 1. 1. 1. 2. °T morfemli etkin türü çatı görünümü

Söz konusu morfemlerin gerek yazılı gerekse diskursal dil ortamlarında eş sesli ve D°IR morfeminden farklı olarak canlı ve cansız olguya etki ve herhangi bir sürecin özneyle gerçekleştirilen bir kat neden olmayla (causative) ortaya çıkan çatısallık durumunun ayrıca bir leksik kavramı ve sözlüksel anlamı bildirdiği belirlenmelidir. Bu durumun Türkçenin çatısal düzleminde bilişsel ve söz dizimsel nitelikli dizisel (paradigmatik) ve dizimsel (sentagmatik) bir boşluğu doldurduğu dikkate alınmalıdır. Fiil çatısının Türk dil biliminde çeşitli hareket, faaliyet ve duruma bağlı bilişsel algılanma temelinde dil bilgisel ve sözlüksel olarak kategorileştirilmesi ise, hem söz konusu çatının çatısal düzlemdeki yerinin belirlenmesinden hem de Türkçenin kendine özgün lengüistik terminolojisi ve dil bilimsel yorumlanması olan işlevsel bir dil bilgisi düzenlenmesinden geçer.

1.2. Türkçenin İşlevsel Dil Bilgisi Sisteminde Çatı

Türkçenin kendine özgün akademik ve normatif nitelikli işlevsel bir dil bilgisi sistemi örneğinde, fiil çatısının da bir alt kategorilerine göre yeniden kategorileştirilmesi için öncelikle aşağıdakiler yapılabilir:

-Türkçenin genel dil bilgisi içerisinde çatı kategorisinin de betimlenmesinde şimdiye kadar uygulanmış olan geleneksel ve yeni dil bilimi yöntemleriyle yapılmış ve çeşitli Türkolojik ve dil bilimi ekollerine ilişkin kaynak nitelikli bütün incelemelerin bir arada tekrar gözden geçirilerek bütünleştirilmesi;

-Türkçenin üst dil bilgisi kategorilerini oluşturan yapısal, anlamsal ve işlevsel etkenlerin bilişsel algılanma temelinde ele alınmasıyla ve en yeni lengüistik yöntemlerin uygulanmasıyla somut dil bilimsel görünümünün başlangıçta derlemsel-istatistiksel ayrıntılarıyla betimlenmesi.

1.2.1. Çatı Kategorisi Bilişsel Algılanma Temelinde

Çağımızda bilişsel bilim çalışmaları ve uygulamaları, öğrenmeye ve algılamaya açık toplumlarda giderek hızlanmaktadır. 2000’li yıllara gelindiğinde söz konusu çalışmalar, artık bazı üniversite merkezlerinde Türkiye’de de yapılmakta, lisans ve yüksek lisans programlarında yer almakta ve çeşitli tez konuları olarak işlenilmektedir. Bilişsel bilimin temel ilgi alanlarını her şeyden önce aşağıdakiler oluşturmaktadır: Bilim, bilgi ve biliş (cognition) olguları, hafıza psikolojisi, bilgi betimlenmesi, edinimi, işlemi ve depolanması, insan ve bilgisayar etkileşiminde bilişsel yönler, zihin ve beyin ilişkileri, aklın ölçekleri ve bilişsel süreçleri vb. Bunlar; biliş, akıl, zeka, zihin, beyin, anlama, akıl yürütme, zeki davranış, beceri vb. anahtar kelimelerin diskursal ve metin dil bilimsel nitelikli çerçevesinde açıklanabilmektedir. Bilişsel bilimin temel bilimsel dayanaklarını felsefe, psikoloji, bilgisayar mühendisliği ve dil bilimi alanları oluşturmaktadır.

Türkçenin çeşitli dil bilgisi düzeylerinin yanı sıra, çatı kategorisi de bilişim çağının bir gereği olarak yapısal, anlamsal ve işlevsel dil bilimi çalışmaları ekseninde ve tümüyle gerek dil biliminin gerekse diğer sosyal bilimlerin eriştiği bilişimsel-diskursal doğrultuda tanımlanabilir. Söz konusu doğrultuda ise, bilimsel ölçütleri 1980’li yıllardan beri dil biliminde de giderek belirginleşen ve dünyanın dil haritasını en genel kavramlara ve alt kavramlarına ve onları oluşturan kategorilere göre belirleyen ve bilişsel algılama temelinde gerçekleşen dil bilimsel yöntem dikkatleri çekmektedir (Şafikov 2007). Çağdaş lengüistikte, her şeyden önce dünyanın dil haritasını oluşturan büyük ve küçük dillerin tipolojik özellikleri, başka bir deyişle dil evrensellikleri ve farklılıklarının dayandığı çeşitli dil düzeyleri ele alınmaktadır. Söz konusu dil düzeylerini ise, fonetik-fonolojik, morfolojik ve söz dizimsel gramer, sözcük-, sözlük- ve deyim bilimsel olguları ve ayrıntıları oluşturmaktadır. Çeşitli dillerde temel dil çerçeveleri (frame) içerikleri dizgesel-bilişsel algılanma temelinde dil

bilimsel yöntemle kavramlaştırılması ve alt düzeyleriyle kategorileştirilmesi de bunlara bağlı olarak yapılmaktadır (Novoe v zarubejnoj lingvistike 1988; Dem'yankov 1994; Kibrik 1994; Kubryakova 1994; 2002; 2004; Bozşahin Cem ve Zeyrek Deniz 2000; Kravçenko 2001; Kurt 2002; Seliversitova 2002). Kavramsallaştırma ve buna bağlı olarak da kategorileştirme soyut düşünüş süreçlerinin dil biliminde bilişsel algılama temeline göre belirlenmesi, her şeyden önce sosyal bilimlerin yeni dizisel ve dizimsel oluşumlarında ortaya çıkan **dil bencilliği** veya **öznelliği** problemlerinin çözüm yollarının aranmasıyla bağlantılıdır (Gureev 2004; 2005). Bilişsel algılanma temelinde dil bilimi ve semiyotik, bilişsellik mekanizması ve dil bilgisi açıklanma ve anlatımları ilişkileri ise, antropolojik olarak insana özgün *algılama-bilinç-düşünüş ekseninde* belirlenebilmektedir (Samigullina 2007; Boldırev, Besedina 2007). 2000'li yıllardan beri dil biliminde yaşanan dünyanın en temel kavramsal tiplmeleri, lengüistik kavram anlayışı ve buna bağlı olarak da öncelikle *iltifat, mutluluk, arzu-istek, sevgi-merhamet, sevgi-acıma* gibi duygu kavramları, bilişsel algılama yönleriyle ele alınarak incelenmektedir (Doğan 2000; Vorkaçev 2001; 2005; 2006; Xanina 2004; Kubryakova 2006).

Dilin her yönüyle bilişsel bir ekseninde irdelenerek meta lengüistik bir terminoloji ve üslupla belirlenmesi, her şeyden önce yukarıda da belirtilen şu felsefi temele dayanmaktadır: “Somut dil biçimi veya biçimleri, sonuçta bilişsel yapının veya yapılanmaların, dolayısıyla insan bilincinin, düşünüşünün ve kavrayışının dildeki yansımalarından oluşmaktadır”(Kibrik 1994: 126). Türk yazı dilleri ve lehçelerinde ve buna uygun olarak Türk dil biliminde de bilincin, düşünüşün ve kavrayışın Türkçedeki yansımalarına göre oluşan somut dil bilgisi düzeylerinin ve çatısal biçimlerinin, söz konusu bilişsel yöntemin de uygulanmaya konmasıyla net olarak belirlenebileceği düşüncesindeyiz.

Çatı, Türkçenin somut nicelikli simetrik ve soyut nitelikli asimetric dil biçimlenmeleri ve zamanı ve mekânı ve her türlü hareketi, faaliyeti ve durumu bilişsel algılama özelliğiyle yeniden kategorileştirilmelidir. Çünkü dünyayı ve zamanı algılama her bir dilde ve Türkçede de farklıdır. Söz gelimi, lengüistik küreselleşme sonucunda az sayılı konuşucusuyla giderek ortadan kalkmakta olan birçok dil, çağdaş dil biliminde bundan dolayı incelenmektedir. Bu bakımdan *duygu, hareket, faaliyet, durum, işitme, görme, konuşma, koku, tat, düşünme* vb. kendine özgün bir biçimde ifade eden Türkçe fiillerin özneye ve nesneye göre gerçekleşen söz dizimsel nitelikli yan anlamlarıyla ve *-t, -r, -dır* ve *n, -l, -ş* morfemleriyle dil bilgisel olarak yeniden sınıflandırılması gerekmektedir.

1.2.2. Çatısal Görünümselliğin Derlemsel-İstatistiksel Betimlenmesi

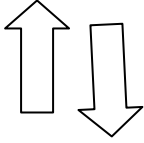
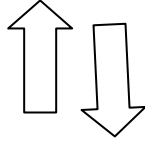
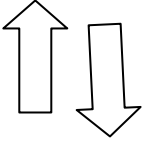
Türkçede özelde simetrik nicelikli *Etkenlik=Edilgenlik* ve asimetrik nitelikli *Etkinlik=Dönüşsellik*, *Ettirgenlik=İşteşsellik* karşı durmalı ve genelde simetrik-asimetrik içerikli çatısal görünümsellik sisteminin insan kaynaklı algılama, bilinç ve düşünüş bilişselliği ekseninde gerçekleşen anlam yansımalarının veya üst ve alt kavram veya anlam alanlarının, somut çatısal biçimleriyle ilişkileri ve orantılarının uygun bir dil bilimsel dizisinin (paradigmasının) dil bilgisel, sözlüksel ve metin dil bilimsel dayanaklı betimlenmeye bağlı olarak belirlenebileceği düşüncesindeyiz. *Bundan dolayı, °R, °T etkinlik-oldurganlık çatı görünümünün, Türkiye Türkçesi sözlüğü (Türkçe Sözlük 1998) temelinde aşağıda belirtilen kavramsal sınıflandırılmasıyla derlemsel ve istatistiksel listesini ve uygun bir değerlendirilmesini yaptık.*

2. Çatısal Görünümsellik Sisteminin İkili Düzlemi

°R, °T etkinlik-oldurganlık anlamıyla gerçekleşen çatı görünümü, dil bilgisel ve sözlüksel içerikli ikili düzlemde ele alınmalıdır. Birincisi somut bir dil bilgisi kategorisi olarak morfolojik ve söz dizimsel parametreleriyle belirlenmelidir. İkincisi, insanca algılanabilir iş, hareket, faaliyet ve durum nicelikli zihinsel bilinç oluşumları devinimsel anlam yansımaları ve çatısal biçimlenmelerin ifadeleriyle kavramsal olarak tespit olunmalıdır. Dolayısıyla, Türkçe konuşucuların hem eşzamanlı çağdaş etkileşimsel hem de artzamanlı uzun süreli tarihî hafızalarının günümüze kadar erişen karşılıklı etkileşimliği ekseninde gerçekleşen çatısal sıralamalar, etimolojik olarak parçalanabilir kök-gövdeleriyle de betimlenmelidir. Bu bağlamda, Türkçede fiil çatısını veya çatısal görünümselliği oluşturan temel etkenlerinin veya karşıtlıklarının dil bilgisel modeli ve buna bağlı olarak sözcüksel, sözlüksel ve metin dil bilimsel düzeyleri de içeren ikili düzlemi, insanca algılama eksenli bilişsel temelde aşağıdaki kimi şemalaştırılabilir.

2.1. Çatı Kategorisinin Bilişsel-Yapısal Modeli

Söz konusu model, °R, °T biçimlenme eklerinin ayrıca bir *ettirmek (sebep)* türü kurucu-morfolojik belirtisi olarak seçilmesiyle ve Türkçe dil bilgisinde bir alt düzeyli çatı kategorisi olarak eklenmesiyle Türk dil biliminde yeniden kurulmaktadır. Bu modeldeki kavramsal-morfolojik unsurların yeri, fiil çatısı türü oluşturuca alt kategorilerin dizimsel (*etken-etkin-ettirgen: -0 -t , -r, -dır ve edilgen-dönüşlü-işteş: -n, -l, -ş*) ve dizisel (*simetrik etken-edilgen; asimetrik etkin-dönüşlü; ettirgen-işteş*) sıralanmalarıyla belirlenebilmektedir.

Ettirenlik sırası:	Etmek	Ettirmek	Başkasına ettirmek
morfolojik-	(Aktif)	(Sebep)	(İki kat sebep)
sözlüksel	iç-, kaç-, piş-	°r, °t: içir-, pişir-	°t, d °r: içirttir-, kaçirt-
türler			
Dönüştülük sırası:	Edilgenlik	Dönüştülük	İşteşlik
Söz dizimsel-	(Pasif)	(Refleksif)	(Resiprok)
bağlamsal	°l, °n: dövül-, sevil-	°l, °n: dövün-, sevin-	°ş: görüş-, kaçış-, meleş-

türler (Musaoğlu 2006: 168-169).

Birinci dizimsel sırada yer alan yardımcı morfemlerle türeyen benzeri kelimeler, Türkçe Sözlükte yer almaktadır. Sözlükte yer alan kelimeler, çekim ekleriyle türeyemezler. Söz konusu eklerin eklenmesiyle de yan anlamlı yeni bir somut sözlüksel birim oluşmuştur. Çatı kategorisinin *etkin türü* olarak belirlediğimiz fiillerde, işin yapılmasına işi yaptıran kişinin kendisinin, ettirgen fiillerde ise bir başkasının da sebep olduğu net olarak görülmektedir. İkinci dizimsel sırada yer alan yardımcı morfemlerle türeyen benzeri kelimeler Türkçe sözlükte yer almaktadır. Ancak birinci sırada yer alan kelimeler, çoğunlukla düz veya yan anlamlı geçişli fiillerden ibaret olup cümlelerde ve metinlerde ikiden fazla fiil üye sayısı (fiil üye sayısı söz dizimsel teorisine göre) kullanılmaktadır. İkinci sırada yer alan kelimeler ise, sadece yan anlamlı geçişsiz fiillerden ibaret olur. Söz konusu fiillerin söz dizimsel olarak kullanılabilir üye sayısı, kelimenin bilişsel algılanma temelinde leksik (sözcüksel) anlamına göre değil, cümle unsurlarının söz dizimsel sıralanmasına ve sözlü veya yazılı bir metnin diskursal kurgulamasına bağlı olarak belirlenebilmektedir. Buna bağlı olarak bir fiil, üye sayısı ve hatta üye sayısız olarak da kullanılabilir. Sözelimi: *Çiseliyor* gibi.

Bu bağlamda, fil çatısı dizisel ve dizimsel ilişkilerinin temel *hareket, iş, durum* vb. ifade edilen devinimsel kavramlarına göre örnekleriyle bilişsel olarak kategorileştirilmesi, Türk dil biliminin bundan sonra ele alınacak güncel sorunlarından biridir.

2.2. °R, °T ve D°IR Eklerinin Etimolojik Teşekkülü ve Kök-Gövde Etken Fiilleri

°R, °T etkinlik veya oldurganlık morfepleri, eş sesli D°IR etkinlik ve ettirgenlik ekiyle etimolojik olarak karşılaştırıldığında aşağıdakiler ortaya çıkmaktadır. Türk dil biliminde D°IR ekinin, °T ve °R ekleri kaynaşması sonucunda türediği ileri sürülmektedir (Ramstedt 1912; Zajaçzkowski 1932: 122). Buna bağlı olarak °R, °T nedensellik=yaptırma, oldurma vb. anlam sıralanmalı etkinlik-oldurganlık çatı görünümünün D°IR biçimindeki hem etkinlik hem de nedensellik zorlama anlamlı ettirgenlik çatı görünümünden Türkçede daha eski olduğu iddia edilmektedir (Schott 1830: 38). Bu bakımdan S. E. Molov'un "Eski Türk Yazıtları" kitabına eklenen sözlükte D°IR eklilerin °T eklilere göre yarım defa, °R ekli fiillere göre ise bir yarım defa az kullanıldığı tespit olunması anlamlıdır (Sevortyan 1962: 514). İşte söz konusu tarihî gelişim de Türkçede çatı sisteminin, bilişsel algılanma temelinde gerçekleşen etimolojik teşekkülü ve leksik anlam sıralamalarında belirlenen sözlüksel biçimlenmesi açısından Türk dil biliminde yeniden belirlenmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla °R, °T normal nedensellik etkinlik veya oldurganlık merkezli çatının ve D°IR nedensellik zorlama anlamlı ettirgenlik fiil çatısının açık yükselen ettirenlik düzleminde birer çatısal görünüm olarak belirlenebileceğini şartlandırmaktadır. Türkçede çatısal sistemin beşgen değil, simetrik-asimetrik nitelikli altıgen bir matematiksel düzlemde gerçekleştiği kanıtlanmaktadır. °R, °T ekli artık temel ve yardımcı morfeplerine etimolojik olarak parçalanabilir birçok fiilin, sadece etkinlik değil dönüşsellik anlamında da fiil gövdesi düzeyinde kullanılabilirliği gözlemlenmektedir. Bu ise, dil kategorilerinin başlangıçta daha soyut ve bütünleşik olarak kullanılabilirliği ve akabinde somut biçimlenme düzeyine erişilebilirliği görüşünü onaylamakta ve etkinlik-oldurganlık işlevselliğinin asimetrik nitelikli etkinlik-dönüşsellik karşı durmasında söz konusu eklerle sonradan gerçekleştiğini kanıtlamaktadır. Türkçede *izin verme, yardım etme, yaptırma, oldurma* vb. anlamlı ve sadece etimolojik olarak temel ve yardımcı morfeplerine parçalanabilir °R, °T ekli sözlüksel birimler, etken fiiller olarak kullanılmaktadır.

Ön, İlk ve Eski Türk çağlarında "kullanılan Türkçe kelime hazinesinde tek heceli sözcüklerin çoğunluk oluşturduğu bilinmektedir" (Şçerbak 1994: 43). Nitekim söz konusu fiillerin de belli bir kısmının tek heceli kelimeler olarak kullanılması (söz gelimi: art, bert, çent, kert, ört, sürt, yırt, yort vb.) göz önüne alınırsa o zaman bunların çatı (biçim) ekleriyle biçimlendiği varsayılabilir. Çünkü başlangıçta birleşenleri birer tam anlamlı sözcüksel birimler düzeyinde düşünülebilen kelimeler, sonradan düz ve yan anlamlı temel ve yardımcı morfeplerden oluşan fiiller listesinde net olarak gerçekleşmemiştir. Bu bağlamda kök-gövde

sözlüksel birimleri, Türkçenin bugünkü eğitimi ve öğretiminde etken fiiller olarak öğretilmelidir.

Birleşenlerine etimolojik olarak parçalanabilir *aktar-*, *apar-*, *çent-*, *dağıt-*, *devşir-*, *kayır-*, *kotar-*, *kurtar-*, *ornat-*, *öğüt-*, *savur-*, *sömür-*, *süpür-*, *yarat* vb. **°R**, **°T etken fiilleri** etkinlik-oldurganlık anlamlı olup geçişlidir. *Art-*, *bağır-*, *böğür-*, *beler*, *bert-*, *kayıt-*, *esir-*, *seğir-* vb. fiiller, dönüşlülük anlamı ifade eder ve geçişsizdir. *Buyur-*, *çevir-*, *unut-*, *yalvar-* vb. fiiller ise, çeşitli devinimsel anlamlarda kullanarak geçişli ve geçişsiz olur. Söz konusu fiillerin Türkiye Türkçesindeki istatistiksel sayısı, aşağıda dikkatlerinize sunulmaktadır:

abart-	denşir-	kaytar-	sırit-
aktar-	devir-	kemir-	sıyır-
aldat-	devit-	kert-	soğur-
apar-	devşir-	kıvır-	sorut-
art-	dürt-	kotar-	sömür-
avut-	eğit-	köpür-	süpür-
ayır-	eyit-(<ayıt-<ay)	kubar-	sürt-
bağır-	geber-	kurtar-	tart- tepser-
bekit-	getir-	obart-	tomur-
beler-	gönder-	ornat-	tüket-
belir-	göster-	otur-	unut-
bert-	götür-	esir-	ürper-
böğür-	ısrı-	öğret-	yalıt-
buyur-	ilet-	öğüt-	yalvar-
çağır-	incit-	ört-	yarat-
çent-	işit-	ötür-	yırt-
çevir-	kanır-	savur-	yoğur-
dağıt-	kavur-	seğir-	yort-
damıt-	kayır-	seğre- (seğir-)	yüpür-
	kayıt-	semir-	zıba

2.3. -r; -ır, -ir, -ur, ür+ -t Katmerli Ettirgen Fiilleri

°R, °T morfemleri, hem yukarıda belirtildiği üzere birleşenlerine etimolojik olarak parçalanabilir etkinlik ve dönüşlülük anlamlı etken fiillerin hem de aşağıda görüleceği üzere ettirgen fiillerin belli bir kısmının ve etkinlik-oldurganlık anlamlı etken fiillerin eş sesli morfolojik unsurları olarak kullanılmaktadır. Çeşitli temel sözcüksel anlamlara sahip hem etimolojik olarak parçalanabilir hem de kök ve eklerden oluşan °R morfemli etken fiillerin °T ekiyle zorlama anlamlı çatısal görünüme dönüşümüyle Türkiye Türkçesinde aşağıdaki ettirgen fiiller belirlenebilmektedir:

ayırt-	eğirt-	içirt-	sıyırt-
böğürt-	emzirt-	kavurt-	şışırt-
çağırt-	geçirt-	kayırt-	yoğurt-
çevirt-	getirt-	kıvırt-	
çığırt-	götürt-	pişirt-	

Söz konusu fiillerin kökleri, kök-gövde veya artık tek bir gövde olarak oluştuğundan ettirgenlik fiil çatısının biçimlenmesinde temel morfem rolünü üstlenmektedir. °T yardımcı morfeminin etimolojik kök-gövdeden oluşan temel morfeme eklenmesiyle ortaya çıkan yan anlamı ise, konuşmaya bağlı diskursal işlevsellikte hem söz dizimsel ve metin dil bilimsel dayanaklarıyla hem de sözcüksel ve sözlüksel özellikleriyle yer alabilmektedir. Bundan dolayı, Türkçenin hâlen yazılı metinlere bağlı olarak sürdürülen eğitiminde ve öğretiminde, sözlü ve yazılı olarak belirlenebilir işlevsel ve etkileşimsel dil özellikleri katılımını sağlamak için çağdaş istatistiksel-sözlüksel betimlemelere ihtiyacın duyulduğu düşüncesindeyiz.

2. 4. R (-ar, -er; -ır, -ir, -ur, -ür) Etkin Filleri

R (-ar, -er; -ır, -ir, -ur, -ür) eki, çoğunlukla geçişsiz etken fiillerden geçişli etkin fiiller veya ettirenlik dizimsel sıralamasında etkinlik-oldurganlık anlamsal merkezli çatısal görünümler oluşturmaktadır. Nitekim aşağıda getirilen *onar-* ve *ölçer-* etkinlik-oldurganlık anlamlı etkin fiiller geçişli, diğer fiiller ise geçişsiz fiillerden türemiştir. °R eki, *onar-* fiilinde ünlüyle biten bir fiile eklenmiştir. Oysa bu ekin diğer Türk yazı dilleri ve lehçelerinde çoğunlukla *ç*, *ş*, *t* bazen de *x*, *p* ünsüzleriyle biten geçişsiz fiillere eklendiği

gözlemlenmektedir (Sevortyan 1962: 515). Böyle bir dil bilgisel ve sözlüksel durumun Türkçede ortaya çıkması, genelde eklemeli kelime türevlerinde, özelde ise fiil içi kelime yapımında veya çatısal görünümselliğin oluşumunda yeni bir lengüistik olgudur. Böyle bir dil içi gelişme, Cumhuriyet döneminde başlangıçta Türk dil devrimine bağlı olarak gerçekleştirilmiştir. Akabinde bilim ve teknolojinin ve günlük yaşamda ortaya çıkan çeşitli kavramsal olguların ifade olunmasına ve Türkiye Türkçesinin zenginleştirilmesine bağlı olarak devam ettirilmiştir. Söz konusu eklemeli yapılanmayla gerçekleşen lengüistik olgu, diğer Türk yazı dilleri ve lehçelerinden farklı bir düzeyde belirlenebilen özgün söz yaratıcılığı süreci ve çatı oluşturma görünümselliği olarak da nitelendirilebilir.

2.4. 1. -ar, -er Etkin Fiilleri

-Ar ekiyle biçimlenen *çal-ar* (Türkçe Sözlük1998: 427) fiili, özneye özgün bir oluş bildirdiğinden etkinlik-oldurganlık değil, dönüşsellik çatısal görünümselliği ekseninde yer almaktadır. *Ölç-* geçişli fiili ise *ölçer-* (Türkçe Sözlük 1998: 1723) geçişli haline gelerek anlamca biraz farklılaşmıştır. Ancak yine de bir oldurma fiili niteliğini taşımaktadır. °R eki -*ar, -er* biçimleriyle etkinlik ve oldurganlık anlamlı çatısal görünümsellik oluşturmaktadır. Söz konusu görünümselliği ifade eden etkin fiiller aşağıdakilerden ibarettir:

çıkır-	gider-	kopar-	ölçer-
çöker-	göçer-	onar-	uyar-

2.4.2. -ır (-ir, -ur, -ür) Etkin Fiilleri

°R ekinin -*ır (-ir, -ur, -ür)* biçimleriyle geçişsiz, bazen de geçişli fiillerden nedensellik algılama alanı ekseninde genellikle geçişli fiil olarak gerçekleşen, somut olarak da fiilin çoğunlukla yaptırma ve oldurma bildiren etkinlik-oldurganlık çatısal görünümleri oluşmaktadır. -*ır -ir, -ur, -ür* eki, yukarıda belirtildiği üzere, ünlüyle biten fiillere getirilmez. *Vazgeçir-* fiili istisna olunmakla sonu ünsüzle biten bir grup tek heceli fiile getirilir. Söz konusu ek, cümle ve konuşma içerisindeki işlevine göre, bazen *yaptırma* bazen de *oldurma* bildiren ve aynı bir dizisel düzlemde belirlenen dil bilgisel ve sözlüksel biçim birimlerini oluşturmaktadır. Söz gelimi:

İçmek fiili

i. - Annesi çocuğa “Hemen o suyu iç!” dedi.

Anne çocuğa suyu *içirdi*.

yaptırma

ii. Annesi çocuğa suyu (kendi eliyle) *içirdi*.

oldurma

Getirilen örnekten şöyle bir sonuca varılabilir. °R morfeminin *ır* (-*ir*, -*ur*, -*ür*) biçimleriyle oluşan çatısal görünümüleri, işlevsel dil sisteminde üst kavramlardan nedensellik (Musaoğlu 2003: 25-27) ekseninde gerçekleşen *yaptırma*, *oldurma*, *yardım etme*, *sebepl olma* ve *izin verme* gibi alt kavramlarıyla etkinlik-oldurganlık veya etkin fiiller olarak tanımlanabilir. Oysa °R+°T biçimindeki yukarıda belirtilen diğer çatısal görünüm, ifade ettiği zoraki yaptırma anlamıyla etkinlik-oldurganlık görünümünü değil, salt ettirgenlik çatısal görünümünü oluşturmaktadır. Zira ettirgenlik terimi de çatısal sistemde üst değil, bir alt kategoriyi ifade etmektedir. Söz konusu çatısal-sözlüksel farklılıkları ifade etmek için “katmerli” terimi sadece ettirgen fiil belirlenmesine ilişkin olarak kullanılmalıdır. Çünkü R (-*ır*, -*ir*, -*ur*, -*ür*) eki, eş sesli °T morfeminden bağımsız olarak kullanılmakta ve Türkçede artzamanlı ve eşzamanlı dizimsel anlam sıralamalarını oluşturmaktadır. Bundan dolayı, söz konusu yardımcı morfemle biçimlenen fiiller, Türkçenin kelime hazinesinde kısıtlı sayısına rağmen somut sözlüksel birimler olarak yer almaktadır.

Aşağıda getirilen toplam 23 sözlüksel birimden *bitir*-, *değir*-, *doğur*-, *doyur*-, *içir*-, *kayır*-, *pişir*-, *sızır*-, *şişir*-, *yitir*-, *taşır*-, *uçur*-, *vazgeçir*- fiilleri, söz konusu biçimlenme ekinin geçişsiz fiillere eklenmesiyle yan anlamlı geçişli fiiller olarak biçimlenmiştir. *Batır*-, *düşür*-, *göçür*-, *kaçır*-, *üşür*-, *yatır*-, *yetir*- sözlüksel birimleri de geçişsiz fiillerden türemiş ama Türkiye Türkçesinde geçişli-geçişsiz fiiller olarak kullanılmaktadır. *Aş*- geçişli fiilinden *aşır*mak geçişli-geçişsiz fiili, *geç*- geçişli-geçişsiz nitelikli düz anlamlı fiilinden *geçir*- geçişli-geçişsiz nicelikli yan anlamlı, *iç*- geçişli fiilinden ise *içir*- geçişli fiili türemiştir:

-A-	batır-	değir-
aşır-	bitir-	(duyurmak, bildirmek, s. 540)
-B-	-D-	

doğur-	-P-	uçur-
doyur-	pişir-	-Ü-
düşür-	-S-	üşür- (saldırtmak, s. 2320)
-G-	sızır-	-V-
geçir-	(sızdırmak, süzmek, s. 1977)	vazgeçir-
göçür-		-Y-
-İ-	-Ş-	yatır-
içir-	şaşır- (2)	yetir-
-K-	şışir-	yitir-
kaçır-	-T-	
kayır-	taşır-	
	-U-	

2.5. T (-it, -it, -ut, -üt) Etkin Fiilleri

T(-it, -it, -ut, -üt) morfemiyle biçimlenen ve kökleri etimolojik nitelikli fiillerden oluşan iki ve tek heceli bazı zorlama anlamlı ettirgen fiillerini, yukarıda etkin fiillerle karşılaştırma amacıyla ayrıca olarak belirttik. Söz konusu morfemin, nedensellik anlamsal ekseninde *izin verme, yardım etme, sebep olma, sağlama* vb. anlamlarıyla biçimlediği etkin fiiller ise, ettirenlik düzleminde farklı bir çatısal görünümsellik alt kategorisini oluşturmaktadır. Aşağıda getirilen somut bir dil-konuşma ortamında, söz konusu fiillerin genelde *olma ve sağlama*, özelde ise *sebepl olma ve oldurma* anlamlarıyla birer etkin çatı örnekleri olarak kullandığı gözlemlenmektedir:

i a. İpteki çamaşırlar kurudu.

i b. İpteki çamaşırlar kurumuş.

ii a. İpteki çamaşırları güneş kuruttu.

ii b. İpteki çamaşırları güneş *kurutmuş*.

Genel algılama bağlamında *olma, sağlama* anlamları

iii a. Ayşe ipteki çamaşırları kuruttu.*

iii b. Ayşe ipteki çamaşırları kurutmuş.*

iv a. Sabahtan beri ipe serilmiş ama hala nem olan çamaşırları Ayşe evde *kuruttu*.

iv a. Sabahtan beri ipe serilmiş ama hala nem olan çamaşırları Ayşe evde *kurutmuş*.

Özel algılama ekseninde *sebepl olma, oldurma* anlamları

i a. ve **i b.** örneklerinde zaman kavramı, *kuru-* fiil-yüklemiyle farklı morfolojik çekimlenme şekillerinde ifade edilmiştir. Doğrudan ve dolayısıyla gerçekleşen öznel tanıklığın, söz konusu konuşma ortamının biçimlenmesinde çatısal görünümSELLİK olarak herhangi bir etkisi bulunmamaktadır. **ii a.** ve **ii b.** örneklerinde getirilen cümlelerin yüklemLeri yerindeki fiiller, °T morfemiyle genel algılama bağlamında *olma ve sağlama* yan anlamlarını ifade etmektedir. Buna bağlı olarak da geçişli etkin fiiller olarak gerçekleşmiş ve soyut nitelikli bir özneyle kullanıldığından konuşma ortamını etkileyerek yukarıda belirtilen söz dizimsel düzeni ve metin dil bilimsel algılama bağlamını doğrudan değiştirmiştir. **iv a.** ve **iv b.** örneklerinde getirilen cümlelerin yüklemLeri yerindeki fiiller de, °T morfemiyle biçimlenerek **özel algılama ekseninde *sebepl olma ve oldurma*** yan anlamlarıyla kullanılmıştır. Bunlar da geçişli etkin fiiller olarak gerçekleşmiş ama somut nitelikli öznenin kullanımıyla söz dizimsel düzeni ve metin dil bilimsel sıralamanı dolayısıyla etkilemiştir. Bundan dolayı, °T morfemiyle ve belirtilen yan anlam alanlarıyla biçimlenen sözcüksel birimler, Türkçe Sözlüğün uygun bölümlerindeki sözlüksel sıralamalarda ayrıca olarak yer almaktadır.

T (-it, -it, -ut, -üt) morfemiyle biçimlenen etkin fiil çatısına örnek olarak Türkiye Türkçesinden toplam 237 fiil seçilmiştir (Türkçe Sözlük 1998). Söz konusu etkin fiillerden *acıt-, ağart-, aksırt-, bocalat-, çaldırt-, çingırdat-, çutlat-, darılt-, domalt-, ekşit-, fırlat-, gebert-, genişlet-, ihtiyarlat-, irkilt-, kımıldat-, korkut-, körelt-, morart-, parlat-, sersemlet-*,

* Yıldız işareti, getirilen cümlelerin anlamca hatalı olduğunu belirtmektedir. *Ki-* biçimlenme ekiyle gerçekleşen sözdizimsel çerçevede yanlış olarak kullanılan özneyle doğru kavramsal algılama sıralaması bozulmuştur.

sümkürt-, terlet-, tozut-, yücelt- vb. 200'ü, geçişsiz fiillerden yan anlamlı geçişli fiil türetilmesi morfolojik-sözdizimsel modeline göre belirlenebilmektedir. *Anımsat-, belirt-, çemberlet-, donat-, evirt-, savurt-, yayımlat-, yont-* vb. 20 fiil ise, geçişli fiillerden geçişli fiil türetilmesi fiil içi kelime yapımı morfolojik-sözdizimsel modelinde biçimlenmektedir. *Akıt-, benzet-, damlat-, koyult-, sıçrat-, yönelt-* etkin fiilleri, geçişsiz fiillerden geçişli ve geçişsiz fiiller türetilmesiyle gerçekleşen morfolojik-sözdizimsel nitelikli kelime biçimlenmesi modeliyle Türkçe sözlükte sözlüksel birimler olarak yer almaktadır (Türkçe Sözlük 1998: 60; 269; 525; 1373; 1960; 2467). *Çarpıt-, benimset-, dinlet-, hatırlat-, hurpalat-, özlet-, püskürt-, tanıt-* etkin fiilleri ise, geçişli fiillerden geçişli ve geçişsiz fiiller türetilmesi fiil içi kelime yapımı veya biçimlenmesi morfoloji-sözdizimsel modelinde gerçekleşmektedir (Türkçe Sözlük 1998: 44; 267; 595; 957; 988;1748; 1835; 2132). *Ayart- (ayirt-) ve ısırt-* fiilleri, geçişli ve geçişsiz fiillerden geçişli ve geçişsiz fiiller olarak biçimlenmektedir (Türkçe Sözlük 1998: 172; 176; 1022). Söz konusu etkin fiillerin listesi aşağıda alfabe sırasıyla yer almaktadır:

-A-	ayart(ayirt-)	boynuzlat-	çarpıt-	çürüt-
acıt-	ayılt-	büyült-	çatırdat-	-D-
afallat-	azalt-	büyüt-	çatlat-	damlat-
ağart-	-B-	-C-	çayırlat-	daralt-
ağlat-	bayatlat-	cayırdat-	çemberlet-	darılt-
ağrıt-	bayılt-	cazırdat-	çıldırıt-	dehlet-
akıt-	belert-	cırlat-	çınçınlat-	delirt-
aksat-	belirt-	cıvıt-	çingırdat-	dinlet-
aksırt-	bellet-	cıyaklat-	çınlat-	dirilt-
anımsat-	benimset-	cıyırdat-	çıtırdat-	doğrult-
anırt-	benzet-	cızırdat-	çıtlat-	domalt-
anlat-	berkit-	cumbuldat-	çoğalt-	donat- (2)
arıklat-	bocalat-	-Ç-	çökelt-	duraklat-
aşağılat-	boşalt-	çakıldat-	çuvallat-	durult-

duyumsat-	fosurdat-	hırpalat-	kapat-	kütlet-
düzeltil-	foşurdat-	hışıldat-	karart-	kütürdet-
düzlet-	-G-	hoplat-	katılt-	-M-
-E-	gacırdat-	hışırdat-	kavlat-	miyavlat-
eğrilt-	gebert-	hortlat-	kavrat-	morart-
eğrit-	genişlet-	-I-	kaykılt-	-O-
(eğrilt-)	gerilet-	ılt-	kaynat-	otlat-
eksilt-	gevret-	ısırt-	kıkırdat-	-Ö-
ekşit-	gevşet-	ıslat-	kımıldat-	öğürt-
ergit-	gacırdat-	ışılatt-	kıpırdat-	öksürt-
erit-	gözet- (2)	ışıldat-	kısalt-	özlet-
eskit-	gümbürdet-	ışıt-	kıtırdat-	-P-
esnet-	gümlet-	-İ-	kıvratt-	parıldat-
esrit-	güneşlet-	ihtiyarlat-	kızart-	parlat-
evirt-	-H-	ilerlet-	kocalt-	patırdat-
-F-	hafiflet-	incelt-	kocat-	patlat-
ferahlat-	hapşırt-	inildet-	kokut-	pıtırdat-
fıkırdat-	harlat-	inlet-	korkut-	pislet-
fırlat-	hatırlat-	irkilt-	koyult-	pofurdat-
fışırdat-	havlat-	işet-	körelt-	püskürt-
fışkirt-	haykırt-	-K-	kudurt-	-R-
fokurdat-	hıçkırt-	kabart-	kurut-	rahatlat-
foslat-	hırlat-	kanat-	küçült-	-S-

sağalt-	şakırdat-	tıkırdat-	üret-	yıprat-
sarart-	şaklat-	tingıldat-	ürküt-	yoğalt-
sarkıt-	şangırdat-	tingırdat-	ürpert-	yont-
savurt-	şapırdat-	tıırdat-	üşüt-	yönelt-(2)
semirt-	şaplat-	titret-	-Y-	yumuşat-
serinlet-	şaşalat-	tokurdut-	yadırgat-	yücelt-
sersemlet-	şenelt-	tozut-	yalpalat-	yükselt-
seyrelt-	şıkırdat-	töskürt-	yanılt-	-Z-
sıçrat-	şımart-	türet-	yansıt-	zangırdat-
sızlat-	şışmanlat-	-U-	yaşart-	zayıflat-
sivrilt-	-T-	ucuzlat-	yaşat-	zingırdat-
soğut-	takırdat-	ufalt-	yavaşlat-	zırlat-
solut-	tangırdat-	ulut-	yayımlat-	zonklat-
susat-	tanıt-	uyut-	yeğnilt-	
sümkürt-	tavsat-	uzat-	yeşert-	
-Ş-	terlet-	-Ü-	yıllat-	

Sonuç

Türkiye Türkçesinde *sağlama, sebep olma, izin verme, yardım etme, yaptırma, oldurma, oluşturma* vb. anlamlarıyla 250'nin üzerinde etkin fiil bulunmaktadır. Bunlar, °R ve °T morfolerleriyle türetilmektedir. Söz konusu fiillerin 200'ü, geçişsiz fiillerden geçişli fiil türetme fiil içi dil bilgisel ve sözlüksel kelime biçimlenmesi modeline göre belirlenebilmektedir. Uygun bir hareketli olgu veya sürecin etkin fiillerle ve *özel, nesnel* ve *yüklemisel* etkenlerle normal bir söz dizimsel sıralamada ifade edilebilmesi, diskursal nitelikli genel metin dil bilimsel bağlamlarının işlevsel olarak gerçekleşmesiyle ilintilidir. İstenilen bir bağlamın gerçekleşmesi ise *sağlama, sebep olma, yardım etme, izin verme, yaptırma,*

oldurma, oluşturma vb. anlamlarıyla nedensellik kavramsallaşması bilişsel algılama çevrelerinin (frame) algısal nitelikli *iltifat, mutluluk, arzu, istek, merhamet, sevgi, acıma* vb. kavramlarıyla karşılıklı etkileşimliğinde sağlanmaktadır. Nitekim bir anne suyu çocuğuna her şeyden önce onu sevdiği ve yardım etme gerektiği için *içiriyor*. Herhangi birisi, sağır bir kişiyi sokağın o biri tarafına ona acıdığı ve merhamet gösterdiği için *geçiriyor*. Söz konusu eylemler, genel nedensellik kavramsallaşmasını sağlayan *oldurma* ve *yapturma* faaliyetlerinin *sevgi ve yardım etme, acıma ve merhamet* kavramlarına bağlı olarak yerine yetirilmesiyle gerçekleşebilmiştir. Bütün bunlar ise, °R ve °T morfeplerinin çoğunlukla geçişsiz, bir kısmı da geçişli ve geçişli-geçişsiz olan uygun fiil köklerine ve kök-gövdelerine eklenmesiyle mümkün olmuştur. Etken, ettirgen, edilgen, dönüşlü ve işteş fiillerle sözlüksel düzeyde listelenebilirliği, *özne, nesne* ve *yüklem* sıralamasıyla söz dizimsel kullanılabilirliği ve çeşitli kavramsal olgular ve nedenselliğe bağlı anlamlar etkileşimliğinin °R ve °T biçimlenme ekleriyle ifade edilebilirliği, söz konusu etkin fiillerin de fiil çatı sisteminde bilişsel bir kategori olarak sınıflandırılmasını gerektirmektedir.

Not

(1) **Meta** Yunanca bir kelime olup sözcüksel olarak *vasıtasıyla* veya *sonra* anlamlarını ifade etmektedir. *Meta lengüistik* kavramı ise, dil biliminde doğal, canlı dil üzerine yapılmış çalışmalara göre belirlenen ikincil bir dil-ifade sistemi olarak tanımlanmaktadır. Buraya her şeyden önce özel lengüistik terminolojik sistem ve metin dil bilimsel yapılanma ve buna uygun olarak da bilimsel nitelikli kelime hazinesi ve grupları girer (LES 1990:297). Dil düzeylerinin kendine özgün bir biçimde tipolojik kavramlaştırılması ve kategorileştirilmesi, çağdaş lengüistik'in evrensel ölçekteki temel ölçütleri veya meta dili olarak bilinmektedir. Türk dil biliminin kendine özgün bir meta lengüistik'inin veya dilinin oluştuğu henüz söylenemez.

(2) donat-, gözet-, yönet- fiillerinin bazı Türkiye Türkçesi gramer kitaplarında -at, -et eki ile isimden türediği ileri sürülmüştür (Banguoğlu 1990). Ancak konuşulan diğer Türk yazı dilleri ve lehçelerinin incelenmesi esnasında biz böyle bir ekin olmadığını gördük. Bu açıdan, bu gibi fiillerin de dona-t-, göze-t-, yöne-t- biçiminde biçimlendiğini düşünerek bu bölüme yerleştirmeyi uygun buluyoruz. *Şaşmak* ve *şaşırmak* fiilleri ise anlamca aynıdır. Söz konusu fiiller, dönüşsellik çatısal görünümelliği ekseninde ele alınmalıdır.

KAYNAKLAR

BANGUOĞLU, TAHSİN (1990), *Türkçenin Grameri*, Ankara.

BOL'DIREV N. N., BESEDİNA N. A. (2007), *Kognitivnie mexanizmi morfologičeskoj reprezentatsii v yazıke*. İzvestiya AN. Seriya Literaturı i Yazıka, No 1, tom 66, s. 3-10 (Dilde Morfolojik Açıklamaların Bilişsel Mekanizmaları).

BOZŞAHİN, CEM VE DENİZ, ZEYREK (2000), *Dilbilgisi, Bilişim ve Bilişsel Bilim*. Dilbilim Araştırmaları, İstanbul.

COMRIE (1976), *The syntax of causative constructions: cross-language similarities and divergences*. –In: “Syntax and semantics. 6. The syntax of causative constructions”, M. Shibatani(ed.) New York, Academic press, 1976, s. 261-312.

CORCU, DEMET (2005), *Zorunluluk Kipliği Belirtisi -mALI'nın Anlamsal İçyapısı*. Dilbilim Araştırmaları, s. 33-44.

DEMİRCAN, ÖMER (2003), *Türk Dilinde Çatı*. İstanbul, 175 s.

DEM'YANKOV V. Z. (1994), *Kognitivnaya lingvistika kak raznovidnost' interpretiruyuşego podxoda*. Voprosı Yazıkoznaniya, No 4, s. 17-33 (Bilişsel Dil Bilimi Açıklamalı Yanaşmanın Bir Çeşidi Olarak).

DENY Y. (1941), *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*. İstanbul, 1442 s.

DİLAÇAR A. (1971), *Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi*. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten, 1971'den Ayrıbasım.

DJANAŞIA N. N. (1974), *Zalogi v sovremennom Azerbayajanskom yazıke (Obşie polojeniya)*, Sovetskaya Tyurkologiya, No 1, s. 41-44 (Çağdaş Azerbaycan Dilinde Çatı: Genel Durum).

DJANAŞIA N. N. (1976), *O distributsii produktivnih pokazateley kauzativa v turetskom yazıke*, Sovetskaya Tyurkologiya, No 3, s. 60-65 (Türk Dilinde Nedenselliğin Kullanım Sıklığı Geniş Olan Belirtilerinin Yayılımı Üzerine).

DIXON R. M. W., Aikhenvald (eds.) 2000, *Changing valency. Case studies in transitivity*. Cambridge: Cambridge University Press. 413 p.

DOĞAN, GÜRKAN (2000), “İltifat” Olgusuna Bilişsel Bir Yaklaşım. Dilbilim Araştırmaları, İstanbul, s. 49-63.

ERCİLASUN, AHMET BİCAN (2007), *Önsöz. TÜRK LEHÇELERİ GRAMERİ*, Ankara.

ERGİN, MUHARREM (204), *Türkçe Dil Bilgisi*, İstanbul.

ERGUVANLI E. (1979), *An odd case the causative construction of Turkish*. – “Chicago Linguistic Society Proceedings”, v. 15, pp. 92-99.

GADJIAHMEDOV N. E. (1998), *Slovoizmenitel'ne kategorii imeni i glagola v kumukskom yazıke (sravnitelno s drugimi tyurkskimi yazıkami)*, Profesörlük Tezi Özeti, Moskva. (Kumuk Dilinde Fiil ve İsimlerin Çekimlenme Kategorileri: Diğer Türk dilleriyle Karşılaştırmalı Olarak).

GRUNINA E. A. (1987), *K teori tyurkskogo zaloga*. Sovetskaya Tyurkologiya, No 2, s. 3-15 (Türk Çatısı Teorisi Üzerine).

GUREV V. A. (2004), *Yazıkovoy egotsentrizm v novix paradigmax znaniya*. Voprosi Yazıkoznaniya, No 2, s. 57-67 (Bilişin Yeni Dizilerinde Dil Bencilliği).

GUREV V. A. (2005), *Problema sub'yektivnosti v kognitivnoy lingvistike*. İzvestiya AN. Seriya Literaturi i Yazıka, No 1, tom 64, s. 3-9 (Bilişsel Dil Biliminde Öznellik Sorunu).

GUZEV V. G., NASİLOV D. M. (1981), *Slovoizmenitel'ne kategori v tyurkskix yazıkax i ponyatie “GRAMMATİÇESKAYA KATEGORİYA”*. Sovetskaya Tyurkologiya, No 3, s. 19-35 (Türk Dillerinde Çekimlenme Kategorisi ve “DİL BİLGİSEL KATEGORİ” Anlayışı).

GUZEV V. G. (1984), *Problemi osnovnogo i medialnogo zalogov v funktsionalnom aspekte (na materiale staroanatoliysko-tyurkskogo yazıka)*. Sovetskaya Tyurkologiya, No 5, s. 59-63 (İşlevsel Bağlamda Etken ve Orta Çatı Sorunları: Eski Anadolu Türk Dili Malzemelerine Göre).

GUZEV V. G. (1985), *Nekotorie voprosı teori tyurkskogo slovoizmeneniya v Funktsionalno-semantiçeskom aspekte*, Sovetskaya Tyurkologiya, No 2. s. 3-11 (Türk Çekimleme Teorisinin Bazı Sorunları İşlevsel-Anlamsal Bağlamda).

GUZEV V. G. (1986), *Znaçeniya form stradatel'nogo i vozvratnogo zalogov. Sostav kategori zaloga (na materiale staroanatoliysko-tyurkskogo yazıka)*, Sovetskaya Tyurkologiya, No 4 (Edilgen ve Dönüslü Çatı Biçimlerinin Anlamı. Çatı Kategorisi Bileşimi: Eski Anadolu Türk Dili Malzemelerine Göre).

HENGİRMEN, MEHMET (1999), *Yabancılar İçin Türkçe Dilbilgisi*, ENGİN Yayınevi, Ankara.

HÜSEYNZADE, MUXTAR (1973), Müasir Azərbaycan dili, Morfologiya, III hissə, “Maarif” Nəşriyyatı, 358 s.

XANINA O. V. (2004), *Jelanie: kognitivno-funksional'nyy portret*. Voprosi Yazıkoznaniya, No 4, s. 122-155 (İstek: Bilişsel-İşlevsel Portre).

XRAKOVSKIY V. S. (1989), *Tyurkskiy zalog s pozitsii universalnoy kontseptsii diatez i zalogov*, Sovetskaya Tyurkologiya No 5, s. 22-25 (Evrensel Diyatez ve Çatı Kavrayışları Bakımından Türkçe Çatı).

İVANOV S. N. (1976), *Ob izuçenii grammatiki tyurkskix yazıkov. İstoriya i sovremennost'*. Sovetskaya Tyurkologiya, No 5, s. 54-66 (Türk Dilleri Dil Bilgisinin İncelenmesi Üzerine. Tarih ve Çağdaşlık).

KUZNETSOV P. İ. (1985), *Glagol TUR-(TAR-) i ponuditelny zalog*. Sovetskaya Tyurkologiya, No 6, s. 36-41(TUR-, TAR- Fiilleri ve Edilgen Çatı).

KUZNETSOV P. İ. (1992), *İnvariantnie znaçeniya i proishojdenie tyurkskih zalogovih form (na materiale turetskogo yazıka)*, Sovetskaya Tyurkologiya, No 2, s. 82-90 (Derindeki Varyantın Anlamı ve Türk Çatı Biçimlerinin Kökeni Türkiye Türkçesi Malzemelerine Göre).

KUULAR K. B. (1986), *Sovmestno-vzaimny zalog v tuvinskom yazıke*, Sovetskaya Tyurkologiya, No 2, s. 73-81(Tuva Dilinde İşteş Çatı).

KURT, OMER (2002), *Obuçenie studentov yazıkovogo vuza idiomam turetskogo yazıka na osnove kognitivno-kulturoloğičeskogo podhoda*, Doktora tezi özeti, 17 s. (Bilişsel-Kültürel Temelde Türk Dili Deyimlerinin Dil Okulları Öğrencilerine Öğretimi).

KRAVÇENKO A. V. (2001), *Kognitivnaya lingvistika i novie epistemologiya (K voprosu ob idealnom proekte yazıkoznaniya)*, İzvestiya AN. Seriya Literatura i yazıka, tom 60, No 5, s. 3-13 (Bilişsel Dil Bilimi ve Yeni Açıklamalar: Dil Biliminin İdeal Projesi Sorunlarına İlişkin).

KİBRİK A. A. (1994), *Kognitivnie issledovaniya po diskursu*, Voprosı Yazıkoznaniya, No 5, s. 126-139 (Diskur Üzerine Bilişsel İncelemeler).

KUBRYAKOVA E. S. (1994), *Naçalnie etapı stanovleniya Kognitivizma: Lingvistika-kognitivnaya nauka*. Voprosı Yazıkoznaniya, No 4, s. 34-47 (Bilişsellğin Kuruluşunun Başlangıç Evreleri: Lengüistik-Psikoloji-Bilişsel Bilim).

KUBRYAKOVA E. S. (2002), *Kognitivnaya lingvistikaya i problemu kompozitsionnoy semantiki v sfere slovoobrazovaniya*, İzvestiya AN. Seriya Literaturı i Yazıka, No 1, tom 61, s. 13-24 (Kelime Yapımı Ekseninde Kompozisyon Semantiği Problemleri ve Bilişsel Lengüistik).

KUBRYAKOVA E. S. (2004), *Ob ustanovkax kognitivnoy nauki i aktual'nix problemax kognitivnoy lingvistiki*. İzvestiya AN. Seriya Literaturı i Yazıka, No 3, tom 63, s. 3-12 (Bilişsel Bilimin Temelleri ve Bilişsel Dil Biliminin Güncel Problemleri Üzerine).

KUBRYAKOVA E. S. (2006), *Obrazı mira v soznanii čeloveka i slovoobrazovatel'ne kategorii kak ix sostavlyayušie*. İzvestiya AN. Seriya Literaturı i Yazıka, No 2, tom 65, s. 3-13 (İnsan Bilincinde Dünya Tiplemesi ve İçeriğini Oluşturanlar Olarak Kelime Yapımı Kategorileri).

LES: (1990), *Lingvističeskiy Entsiklopedičeskiy Slovar Moskva* "Sovetskaya Entsiklopediya", 683 s.

MUSAOĞLU, MEHMAN (2003), *Türkçenin İşlevsel Dilbilgisi ve Metin Kompozisyonu*, Dil Dergisi, Sayı:120 Mayıs-Haziran, s. 22-40.

MUSAOĞLU, MEHMAN (2004), *Türkçe Dilbilgisinin Düzenlenmesinde Yeni Dilbilimsel Yöntemlerin Uygulanması Üzerine*. V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı, II. Cilt, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2004, s. 2139- 2155.

MUSAOĞLU, MEHMAN (2004), *Avrasya Türkçelerinin Karşılaştırmalı İncelenmesi*. A. Ü. TÖMER Dil Dergisi, Haziran-Temmuz-Ağustos, s. 53-81.

MUSAOĞLU, MEHMAN (2006), *Türkoloji dilçilik birinci Türkoloji Qurultaydan öncə və sonra*. Birinci Türkoloji Qurultayın 80 illik yubileyinə həsr olunmuş Elmi Konfransın materialları, Bakı, s. 167-170.

MUSAOĞLU, MEHMAN (2007), *Türk Dil Bilimi Çalışmaları*. Prof. Dr. Taciser Onuk'a Armağan, Kültür Ajans Yayınları, Ankara, s. 259-281.

NAKİPOĞLU, MİNE HAYRİYE (1998), *Ayrık Geçişsizlik ve Türkçede Sözdizim-Anlambilim Bakışımı*, 1988. Eserin Özeti.

NASİLAOV D. M. (1989), *Vzaimosvyazi funktsionalno-semantičeskih poley v tyurkskih yazıkah*. Sovetskaya Tyurkologiya, No 1, s. 28-31.

NİGMATOV X., TSALKALAMNİZDE A. A. (1979), *Semantiko-sintaksičeskie gruppy glagolov i značenie zalogovih affiksov v uzbekskom yazıke*, Sovetskaya Tyurkologiya, No 3, s. 48-56 (Özbek Dilinde Fiillerin Anlamsal-Sözdizimsel Grupları ve Çatı Eklerinin Anlamı).

NİGMATOV X. G. 1984), *O klassifikatsii grammatičeskih kategoriy v tyurkskih yazıka*. Sovetskaya Tyurkologiya, No 4, s. 3-9 (Türk Dillerinde Dilbilgisel Kategorilerin Sınıflandırılması Üzerine).

NOVOE V ZARUBEJNOY LİNGVİSTİKE (1988), VIP. XXIII, *Kognitivnie aspektı yazıka*, Moskva, "Progress" 314 s. (Yabancı Lengüistikte Yenilikler. Dilin Bilişsel Tarafları).

PİNES V. Y. (1990), *İkoniçeskiy aspekt yazıkovich znakov i grammatiçeskie kategorii tyurkskogo glagola*, Sovetskaya Tyurkologiya, No 2, s. 15-25 (Dil İşaretlerinin Kutsal Görünümü ve Türk Fiillerinin Dilbilgisel Kategorileri).

RAMSTEDT G. J. (1912), *Zur Verbstammbildungslehre der mongolisch-türkischen Sprachen*, "Journal de la société Fino-Ougrenne, t. XXVIII, Helsinki, s. 32-39.

RASULOV R. (1986), *Agensnaya valentnost zalogovih form glagolov sostoyaniya (na uzbekskogo yazıka)*, Sovetskaya Tyurkologiya, No 4, s. 68-77 (Durum Filleri Çatısal Biçimlerinin Eylem Üye Sayıları Bileşimliği).

RUHİ, ŞÜKRİYE... (1997), *Türkçede Kiplik Belirteçleri ve Çekim Ekleri İlişkisi Üzerine Bazı Gözlemler*. Dilbilim Araştırmaları, s. 105-111.

SAMİGULLİNA A. S. (2007), *Kognitivnaya lingvistika i semiotika*. Voprosı Yazıkoznaniya, No 3, s. 11-24 (Bilişsel Dil Bilimi ve Semiyotik).

SELİVERSİTOVA O. N. (2002), *Kognitivnaya semantika na fone obşego razvitiya lingvistiçeskey nauki*, Voprosı Yazıkoznaniya, No 6, s. 12-26. (Lengüistik Bilimin Gelişimi Bağlamında Bilişsel Semantik).

SEREBRENNİKOV B. A. (1976), *K probleme proisxojeniya affiksov stradatel'nogo zaloga -l-, -yl-/-il-, -n-, yn-/in- v tyurkskix yazıkax*. Sovetskaya Tyurkologiya, No 2, s. 29-34 (Türk Dillerinde -l-, -yl-/-il-, -n-, yn-/in- Edilgen Çatı Eklerinin Kökeni Sorununa Dair).

SEVORTYAN E. V. (1962), *Affiksı glagoloobrazovaniya v Azerbaydjanskom yazıke. Opıt spavnitelnogo issledovaniya*. İzdatelstvo Vostoçnoy Literaturı, Moskva, 650 s. (Azerbaycan Dilinde Fiil Yapım Ekleri. Karşılaştırmalı İnceleme Denemesi).

Sravnitelno-istoriçeskaya grammatika tyurkskih yazıkov, (1988), Morfologiya, Moskva "Nauka", 558 s. (Türk Dillerinin Karşılaştırmalı-Tarihi Dilbilgisi. Biçimbilim).

ŞAFİKOV S. G. (2007), *Kategorii i kontseptı v lingvistike*. Voprosı Yazıkoznaniya, No 2, s. 3-17 (Dil biliminde Kavramlar ve Kategoriler).

ŞÇERBAK A. M. (1981), *Oçerki po sravnitelnoy morfologii tyurkskih yazıkov (Glagol)*, Leningrad "Nauka" Leningradskoe Otdelenie, 181 s. (Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Biçimbilim Denemeleri).

ŞÇERBAK A. M. (1994), *Vvedenie v sravnitel'noe izuçenie tyurkskix yazıkov*, Sankt-Peterburg. "Nauka" (Türk Dillerinin Karşılaştırmalı İncelenmense Giriş).

SCHOTT W. (1890), *Versuch über die tatarischen sprachen*, Berlin.

Türkçe Sözlük (1998), Türk Dil Kurumu, Ankara.

Türkmen Diliniñ Grammatikasy (1999), Morfologiya, Aşkabat "Ruh" 599 s.

VORKAÇEV S. G. (2001), *Kontsept şçast'ya: ponyatiynıy i obraznyy komponentı*. İzvestiya AN. Seriya Literaturı i Yazıka, No 6, tom 60, s. 47-58 (Mutluluk Kavramı: Anlamsal ve Sanatsal Birleşenleri).

VORKAÇEV S. G. (2005), Diskursnaya variativnost' lingvokontsepta (1): lyubov'-milost'. İzvestiya AN. Seriya Literaturı i Yazıka, No 6, tom 60, s. 47-58 (Lengüstik Kavramın Diskursal Varyantlığı (1): Aşk-Merhamet).

VORKAÇEV S. G. (2006), Diskursivnaya variativnost' lingvokontsepta (2): lyubov'-jalost'. İzvestiya AN. Seriya Literaturı i Yazıka, No 2, tom 65, s. 33-40 (Lengüstik Kavramın Diskursal Varyantlığı (1): Aşk-Acıma).

ZAJAÇZKOWSKI A. (1932), *Suffiksy imenne i szasownikowe w jezuku zachodnio-karaimskim*, Krakow.

ZİMMER, KARL E. (1987), Some constraints on Turkish causativization. –In: "Syntax and semantics", 6. The grammar of causative constructions", M. Shibatani(ed.), Academic Press, New York, pp. 399-412.